

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методик навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Формування творчої особистості молодших школярів на уроках розвитку
зв'язного мовлення

Виконала студентка групи ПОМ-2
спеціальності 013 Початкова освіта
Заворуєва О. М.
Керівник: Фурман О. Ф.
Рецензент: Аннуш СІГОВА
Нормоконтроль: Фурман О.Ф.

Запоріжжя
2025 р.

Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради

Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи

Кафедра педагогіки та методик навчання

Освітньо-кваліфікаційний рівень освіти: другий (магістерський)

Спеціальність: 013 Початкова освіта

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____ **С. М. ЛУПНОВИЧ**

«26» вересня 2024 року

З А В Д А Н Н Я НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ ЗАВОРУЄВІЙ ОЛЬЗІ МАКСИМІВНІ

1. Тема магістерської роботи: «Формування творчої особистості молодших школярів на уроках розвитку зв'язного мовлення». Керівник магістерської роботи Фурман О. Ф., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки, затверджений наказом комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради від 13 жовтня 2025 року наказ №304/од.

2. Строк подання студентом роботи: 31.05.2025 р.

3. Вихідні дані до магістерської роботи:

Мета дослідження – виявити та науково обґрунтувати ефективні методичні підходи до розвитку творчих здібностей молодших школярів через уроки зв'язного мовлення.

Об'єкт дослідження – процес формування творчої особистості в системі навчання предметів мовно-літературної освітньої галузі.

Предмет дослідження – уроки розвитку зв'язного мовлення як засіб формування творчих здібностей молодших школярів.

4. Зміст магістерської роботи

1.1. Поняття творчості та її роль у житті особистості

1.2. Розвиток творчої особистості молодшого школяра засобами уроків розвитку зв'язного мовлення

2.1. Емпіричне дослідження ефективності використання творчих завдань на уроках розвитку зв'язного мовлення в початкових класах

2.2. Система творчих завдань для розвитку зв'язного мовлення

2.3. Методичні рекомендації для вчителів початкових класів щодо використання уроків зв'язного мовлення з метою формування творчої особистості

5. Перелік графічного матеріалу: 4 табл., 4 рис.

6. Консультанти розділів магістерської роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата			
		завдання видав		завдання прийняв	
Вступ	Фурман О. Ф., канд. філол.н., доцент	15.09.2024		15.09.2024	
Розділ 1.	Фурман О. Ф., канд. філол.н., доцент	14.01.2025		14.02.2025	
Розділ 2.	Фурман О. Ф., канд. філол.н., доцент	01.03.2025		20.03.2025	
Висновки	Фурман О. Ф., канд. філол.н., доцент	01.05.2025		28.05.2025	

7. Дата видачі завдання: 01.09.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів магістерської роботи	Строк виконання	Примітка
1	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	грудень	виконано
2	Виконання вступу	січень	виконано
3	Виконання розділу 1	лютий	виконано
4	Виконання розділу 2	березень	виконано
5	Формулювання висновків	березень	виконано
6	Подання роботи на нормоконтроль	квітень	виконано
7	Подання роботи на кафедру	травень	виконано

Студент _____ Ольга ЗАВОРУЄВА

Керівник роботи _____ Ольга ФУРМАН

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 47 с., 4 табл., 4 рис., 61 джерело.

Об'єкт дослідження – процес формування творчої особистості в системі навчання предметів мовно-літературної освітньої галузі.

Мета дослідження – виявити та науково обґрунтувати ефективні методичні підходи до розвитку творчих здібностей молодших школярів через уроки зв'язного мовлення.

Методи дослідження: 1) теоретичні (вивчення та аналіз психолого-педагогічної літератури, узагальнення поглядів вчених на проблему дослідження); 2) емпіричні; використання психодіагностичних методик: «Методика оцінки складеної казки (О. Дьяченко, Е. Пороцька), «Неповні фігури» (Е. Торренс), «Намалюй що-небудь» (Р. Немов) та «Дослідження творчої уяви» (Т. Пашукова). 3) статистичні (кількісна та якісна обробка отриманих даних).

Розкриття творчого потенціалу дітей у молодшому шкільному віці є пріоритетним завданням сучасної початкової освіти. Уроки розвитку зв'язного мовлення можуть дозволити не тільки безпосередньо впливати на розвиток зв'язного діалогічного та монологічного мовлення, але й зумовлювати розвиток творчих здібностей учнів, формування їх творчої особистості.

Творчий потенціал учнів початкової школи може розкриватися під час дотримання окремих педагогічних умов організації уроків розвитку зв'язного мовлення, зокрема, вибору дидактичного, методичного інструментарію та спеціальної підготовки вчителя до реалізації цього процесу.

МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК, ПОЧАТКОВА ШКОЛА, ТВОРЧІСТЬ,
ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ, ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ, УРОКИ РОЗВИТКУ
ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ.....	10
1.1. Поняття творчості та її роль у житті особистості.....	10
1.2. Розвиток творчої особистості молодшого школяра засобами уроків розвитку зв'язного мовлення.....	17
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ.....	24
2.1. Емпіричне дослідження ефективності використання творчих завдань на уроках розвитку зв'язного мовлення в початкових класах.....	24
2.2. Система творчих завдань для розвитку зв'язного мовлення.....	37
2.3. Методичні рекомендації для вчителів початкових класів щодо використання уроків зв'язного мовлення з метою формування творчої особистості.....	40
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна освіта в Україні спрямована на формування творчої та креативної особистості, яка спроможна творчо мислити та продуктивно використовувати свою увагу задля отримання творчого результату. Проблема розвитку творчої особистості є однією з найактуальніших у сучасній педагогічній науці та практиці. В умовах стрімких соціальних змін, інформаційного перенасичення та зростаючих вимог до індивідуальних здібностей формування творчого потенціалу особистості набуває особливого значення. Початкова школа, як перший та надзвичайно важливий етап систематичної освіти, відіграє ключову роль у цьому процесі. Саме в молодшому шкільному віці закладаються основи творчого мислення, уяви, фантазії та здатності до самовираження.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти «метою початкової ланки шкільної освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь, розвиток її самостійності, творчості та допитливості». Враховуючи окреслену мету, в учнів початкових класів спостерігається обмежений обсяг домашніх завдань задля збільшення часу на їх рухову активність та творчість [45].

Зв'язне мовлення, як одна з найважливіших комунікативних компетенцій, є не лише засобом передачі інформації, але й потужним інструментом розвитку творчих здібностей. У процесі створення зв'язних текстів, усних чи письмових, учні вчаться аналізувати, синтезувати, узагальнювати, генерувати нові ідеї та втілювати їх у словесній формі. Розвиток зв'язного мовлення сприяє формуванню логічного мислення, збагаченню словникового запасу, вдосконаленню граматичної будови мови та розвитку комунікативних навичок.

Поняття «творчість» стало об'єктом вивчення у роботах таких науковців, як-от: Р. Богачев, Є. Бурядник, О. Гірний, Г. Дем'янчук,

Н. Карпенко, А. Колодяжна, Т. Коломоєць, О. Кривонос, В. Лимар, М. Лук'янчук, В. Мадзігон, І. Павленко, О. Петрунько, С. Сисоєва, А. Сівак, О. Сохацька, Ю. Толмачова, С. Уфімцева, В. Чорноус, С. Яланська, Z. Dere, Z. Isrow, S. Skumanich та інші. Науковці переконані, що творчість відіграє важливу роль у житті особистості.

Основні завдання уроків розвитку зв'язного мовлення у початковій школі та їх потенціал у розвитку творчої особистості дитини молодшого шкільного віку були висвітлені у працях таких вчених: Д. Алхімова, В. Антипець, Т. Білик, В. Богатько, Н. Бокій, О. Войцева, А. Вуйко, С. Гірняк, Г. Губаль, І. Кардаш, О. Колобич, С. Луців, Т. Маліновська, А. Міненко, Л. Нежива, М. Пентилюк, В. Рижкова, І. Сичак, О. Чупріна, Б. Шаповал та інші. Вчені наголошують, що на уроках зв'язного мовлення в початковій школі може відбуватися творчий розвиток учнів за умови дотримання окремих вимог до їх організації.

Аналіз науково-методичної літератури свідчить про значний інтерес дослідників до проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів. Проте питання формування творчої особистості через уроки розвитку зв'язного мовлення потребує подальшого теоретичного осмислення та розробки ефективних методичних підходів. Існує необхідність в удосконаленні чинних та створенні нових методів та прийомів, які б сприяли активізації творчого потенціалу учнів на уроках мови.

Враховуючи вищезазначене, ми вирішили детальніше розглянути тему «Формування творчої особистості молодших школярів на уроках розвитку зв'язного мовлення».

Об'єктом дослідження є процес формування творчої особистості в системі навчання предметів мовно-літературної освітньої галузі.

Предмет дослідження – уроки розвитку зв'язного мовлення як засіб формування творчих здібностей молодших школярів.

Мета дослідження – виявити та науково обґрунтувати ефективні методичні підходи до розвитку творчих здібностей молодших школярів через уроки зв'язного мовлення.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу наукової психологічної літератури розглянути сутність поняття «творчість» та її роль у житті особистості молодшого школяра.

2. Схарактеризувати основні завдання уроків розвитку зв'язного мовлення в початковій школі та розкрити їх потенціал у розвитку творчої особистості дитини молодшого шкільного віку.

3. Емпірично дослідити ефективність використання творчих завдань на уроках розвитку зв'язного мовлення в початкових класах.

4. Запропонувати систему творчих завдань для розвитку зв'язного мовлення.

5. Розробити методичні рекомендації для вчителів початкових класів щодо використання уроків зв'язного мовлення з метою формування творчої особистості.

Методи дослідження: 1) теоретичні (вивчення та аналіз психолого-педагогічної літератури, узагальнення поглядів вчених на проблему дослідження);

2) емпіричні (констатувальний, формувальний, контрольний етапи педагогічного експерименту). Використання психодіагностичних методик: «Методика оцінки складеної казки (О. Дьяченко, Е. Пороцька), «Неповні фігури» (Е. Торренс), «Намалюй що-небудь» (Р. Немов) та «Дослідження творчої уяви» (Т. Пашукова).

3) статистичні (кількісна та якісна обробка отриманих даних).

Методологічне підґрунтя дослідження:

– концепція про структуру мовних знань, механізми їх засвоєння та особливості оволодіння мовленнєвою діяльністю на практичному рівні в

процесі нормального і порушеного онтогенезу (І. Брушневська, М. Жинкін, Р. Левіна, О. Леонтєв, С. Максименко, Ю. Рібцун);

– вчення про єдність мовленнєвого і психічного розвитку (А. Арендарук, О. Белова, І. Брушневська, О. Головатюк та інші);

Експериментальна база дослідження: Запорізька загальноосвітня школа № 69. У дослідженні взяли участь 10 учнів початкових класів.

Структура та обсяг магістерської роботи: вступ, основна частина (два розділи), список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг становить 61 сторінка, з них основний зміст роботи викладено на 51 сторінці. Список використаних джерел – 61 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

1.1. Поняття творчості та її роль у житті особистості

Поняття «творчість» є базовим у контексті нашого дослідження. Зважаючи на це, досить важливо визначити його сутність та функції в житті людини. Для виконання окреслених завдань здійснимо аналіз наукових літературних джерел за зазначеною проблематикою.

Важливо зазначити, що питання визначення сутності поняття «творчість» у науковому просторі є актуальним та розглядається з давніх-давен.

А. Сівак зазначає, що перші підходи до розуміння природи творчості з'явилися у філософській науці ще в часи Стародавньої Греції. Платон був переконаний, що в основі творчості є світова Душа, тобто вона має духовний характер [49].

Отже, розглянемо наявні сучасні наукові підходи до тлумачення терміну «творчість» у науковому психолого-педагогічному просторі.

Так, на думку Г. Дем'янчука, творчість – це вид людської діяльності, спрямованої на подолання суперечності (виконання творчого завдання), і для якої необхідні об'єктивні та суб'єктивні особистісні умови (знання, уміння, творчі здібності), результат якої має новизну й оригінальність, особистісну та соціальну значущість, а також прогресивність [16, с. 43].

С. Яланська вказує, що творчість – це діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних та духовних цінностей [58, с. 6].

Є. Бурядник зазначає, що творчість є діяльністю особистості і створеними нею цінностями, які з фактів її персональної долі стають фактами культури [9, с. 33].

В. Мадзігон вважає, що творчість – це продуктивна діяльність людини, яка має за мету створити якісно новий матеріальний або духовний результат (суспільна цінність) [31, с. 97].

Водночас М. Лук'янчук називає творчістю систему, якість інтелекту людини та здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення [29, с. 82].

О. Петрунько стверджує, що творчість – це «функціональний вимір обдарованості, активна продуктивна діяльність, яка спрямована на створення нових матеріальних або духовних продуктів» [42].

Н. Карпенко, у свою чергу, стверджує, що творчість – це здатність осмислено впроваджувати в життя щось нове, хоча процес може бути неусвідомлюваним або частково усвідомлюваним [22, с. 7].

Іноземний науковець у галузі психології Z. Isrow вказує, що під творчістю варто розуміти процес створення красивих предметів, зображень, музики тощо, які виражають почуття [60, с. 83].

Ще один зарубіжний вчений-психолог Z. Dere переконаний, що творчість є процесом виготовлення оригінальних речей. Це розвиток оригіналу думки та створення нових продуктів та індивідуальних винаходів [59, с. 652].

А. Сівак повідомляє, що термін «творчість» можна розглядати у широкому та вузькому сенсі. Щодо першого, то під творчістю розуміють формування людиною певних змін дійсності завдяки своїм умінням, що відбивають соціально-педагогічний смисл цього явища. Що стосується вузького сенсу тлумачення терміну «творчість», то під нею вбачають діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних або духовних цінностей [49].

С. Уфимцева вважає, що процес творчості можна розглядати у двох напрямках. Це:

- 1) процес створення нового продукту;
- 2) процес внесення свого розуміння вже існуючий процес, об'єкт тощо [53, с. 104].

На нашу думку, окреслені вище напрямки розуміння феномену творчості є доцільними. Переконані, що вони відображають повноцінну сутність поняття. Тобто творчий продукт не обов'язково повинен мати унікальний характер у суспільному плані, але й має містити в собі індивідуальні риси від свого творця.

Таким чином, можемо побачити, що в сучасній науці феномен творчості розкривається у декількох підходах. Йдеться про такі риси, як-от:

- 1) творчість як діяльність;
- 2) творчість як процес;
- 3) творчість як здатність/індивідуальна характеристика.

Вважаємо, що зазначені напрямки вказують на багатогранність феномену та розкривають його окремі сторони функціонування в житті особистості.

Визначаючи підходи до розуміння поняття «творчість», доцільно звернути увагу, що вона може мати різноманітні види. Так, науковиця С. Яланська виокремлює такі різновиди творчості:

- 1) наукова (творча діяльність людини в певній галузі науки);
- 2) технічна (творчість, яка спрямована на створення нових механізмів, пристроїв, деталей та зміни їхніх функцій);
- 3) художня (процес, що передбачає не тільки створення нових творів мистецтва, але й дозволяє виразити свої думки, емоції та ідеї через мистецьку форму);
- 4) літературна (творча діяльність особистості в галузі літератури);
- 5) образотворча (творча діяльність, яка спрямована на створення нового образотворчого продукту);

- 6) музична (творча діяльність у музичному мистецтві);
- 7) навчальна (творча діяльність під час навчального процесу);
- 8) військова (творча діяльність у військовій справі);
- 9) управлінська (творчість, спрямована на керівництво колективами людей та їхньою діяльністю) [58, с. 18].

Отже, виокремлення видів творчості відбувається залежно від напрямку створення творчого продукту та виду діяльності людини.

Розглядаючи сутність поняття «творчість», важливо звернути увагу на наукові думки, які розкривають структуру та природу зазначеного феномену.

Так, В. Чорноус повідомляє, що творчість – це система, яка характеризується наявністю таких компонентів, як:

- 1) творчі здібності;
- 2) творчий процес;
- 3) ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей, якостей особистості, що забезпечують творчу діяльність [54, с. 84].

З цією думкою погоджується й О. Гірний, який вказує, що феномен творчості має окремі компоненти. Йдеться про такі:

- 1) творчі здібності;
- 2) мотиви;
- 3) знання та уміння.

О. Гірний підкреслює, що всі ці складові зумовлюють якісний та ефективний творчий процес [11, с. 53].

Є. Бурядник стверджує, що в історії вивчення зазначеної проблематики в науці виділяли два підходи до визначення природи творчості. Це:

- 1) творчість розглядають як діяльність, спрямовану на створення нових суспільно значущих цінностей;
- 2) творчість – засіб самореалізації людини, з розвитком мотивації її творчої діяльності [8, с. 34].

Дотримуємося думки, що окреслені напрямки є можуть мати місце, бо розкривають окремі функції творчості в житті дитини.

Отже, бачимо, що в контексті теми нашого дослідження важливо розкрити сутність такого терміну, як «творчі здібності», які є головними компонентами феномену творчості особистості. Ознайомимося з наявними науковими підходами до визначення сутності окресленого поняття.

Т. Коломоєць називає творчими здібностями специфічні індивідуальні особливості людини, які визначають успішність виконання творчої діяльності [25].

О. Кривонос, у свою чергу, вказує, що творчі здібності – це синтез властивостей та рис характеру особистості, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності [27].

Водночас І. Павленко дотримується думки, що творчі здібності – це індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання та пов'язуються зі створенням нового, оригінального продукту, з пошуком нових засобів діяльності тощо [39, с. 17].

Таким чином, можемо зробити висновок, що під творчими здібностями варто розуміти індивідуально-психологічні здібності особистості, які дозволяють ефективно реалізувати її творчу діяльність.

Тема нашого дослідження зумовлює нас додатково розглядати сутність такого поняття, як «творча особистість». Надамо йому загальну характеристику.

С. Сисоєва вважає, що творча особистість – це суб'єкт творчих соціальних відносин та продуктивної творчої діяльності з притаманними їй розвиненими, системно пов'язаними творчими якостями, які забезпечують створення нових, суспільно значущих результатів [47].

А. Сівак під творчою особистістю вбачає таку, для якої характерна стійка, високого рівня розвитку спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, яка проявляється в органічній єдності з високим рівнем творчих здібностей, що дозволяє їй досягнути прогресивних, соціально та

особистісно вагомих творчих результатів в одній або в кількох видах діяльності [49].

Р. Богачев, в свою чергу, характеризує творчу особистість як інтелектуально розвинену, виховану в повазі до інших особистостей, яка має змогу розкрити, примножити та реалізувати свій творчий потенціал у повсякденній наполегливій праці над собою, знайти втілення своїм здатностям та талантам, досягти успіху в житті та бути корисною для інших [5].

Отже, на нашу думку, під творчою особистістю варто розуміти особистість, яка відрізняється наявністю творчих здібностей, розвиненим творчим мисленням, яка має знання та уміння, які дозволяють їй ефективно реалізовувати власну творчу діяльність.

Творчість як феномен, який присутній у житті людини, безпосередньо впливає на її життєдіяльність. Розкриємо детальніше її функції в житті особистості.

В. Лимар вважає, що творчість у житті людини надає їй відчуття свободи. Вона дозволяє подивитися на життя по-новому та розкрити певні бажання особистості, які вона має реалізувати під час творчої діяльності [28].

Науковиця в галузі педагогіки S. Skumanich зазначає, що творча діяльність зумовлює дітей досліджувати власні інтереси та спонукає до їх ознайомлення з навколишнім світом. Творчість є природним явищем для дітей та викликає в них запитання, зумовлює їх допитливість та допомагає творчо знаходити на них відповіді. Учена стверджує, що творча діяльність дозволяє учням виразити свої почуття у візуальному унікальному продукті. Окремо творчість має змогу підтримувати їх міжособистісні зв'язки, підвищити емпатію та сприяти здоровим стосункам між людьми та суспільством [61].

Ю. Толмачова дотримується думки, що творчість – це не лише процес створення нового творчого продукту, а й шлях самовираження та

саморозвитку, який робить життя людини більш насиченим та цікавим [52, с. 117].

Повністю погоджується з Ю. Толмачовою й О. Сохацькою. Вчена переконана, що творчість є основним компонентом саморозвитку особистості. Різноманітна творча діяльність ефективно реалізує потребу в самореалізації людини [50, с. 20].

Водночас С. Сисоева підкреслює, що творча праця є не лише вирішальним фактором соціально-економічного та культурного розвитку держави, а й ефективним засобом гармонійного розвитку людини, її духовного, морального та фізичного вдосконалення [47].

А. Колодяжна, в свою чергу, наголошує, що творчість безпосередньо впливає на самооцінку, стан самосприйняття особистості. Додатково науковиця вказує, що творча діяльність – це основне джерело позитивних емоцій у житті людини. Емоційно забарвлені сенси, які виникають у творчості, усвідомлюються та взаємодіють з компонентами самоставлення [24].

Р. Богачев зазначає, що творча діяльність дозволяє людині реалізувати власні здібності, розкрити величезні можливості духовного потенціалу, формує її ціннісні орієнтації [5].

Таким чином, можемо зробити висновок, що творчість у житті людини позитивно впливає на процес її самовираження, самореалізації та безпосередньо надає позитивний вплив на її самооцінку, формування комунікативних здібностей та розвиток емоційного інтелекту.

Отже, встановлено, що в сучасній науці феномен творчості розглядають як діяльність, процес та здібність. Власне, ми під творчістю розуміємо діяльність особистості, яка спрямована на створення унікального творчого продукту та надає позитивний вплив на її життєдіяльність. Встановлено, що творча діяльність у житті людини зумовлює її комунікативний, емоційний та творчий розвиток; покращує рівень самооцінки людини, дозволяє їй успішно самореалізуватися в суспільстві.

1.2. Розвиток творчої особистості молодшого школяра засобами уроків розвитку зв'язного мовлення

Сучасна освіта в Україні спрямована на розвиток творчої особистості школяра. Зазначене завдання виконується на усіх уроках у навчальному процесі. Урок розвитку зв'язного мовлення в початковій школі не є винятком. Пропонуємо розглянути основні завдання зазначених уроків у початковій школі та розкрити їх потенціал у розвитку творчої особистості дитини молодшого шкільного віку.

На нашу думку, по-перше, важливо ознайомитися з науковими підходами до тлумачення терміну «зв'язне мовлення» в літературних джерелах галузі педагогіки та мовознавства.

І. Кардаш виокремлює три підходи до розуміння поняття «зв'язне мовлення», серед яких:

- 1) процес, діяльність того, хто говорить;
- 2) продукт, результат цієї діяльності, текст, висловлювання;
- 3) назва розділу роботи з розвитку мовлення [21, с. 66].

Таким чином, бачимо, що термін «зв'язне мовлення» має багатовимірну природу та різноманітні функціональні можливості.

Водночас О. Колобич вказує, що зв'язне мовлення – це змістовне, розгорнуте висловлювання, ряд логічно побудованих речень [23, с. 65].

С. Луців зазначає, що зв'язне мовлення – це мовлення, яке відтворюється через озвучування, використовуючи темпо-ритмічні, просодичні та невербальні засоби, які відрізняються своєю зв'язністю [30, с. 270].

О. Войцева стверджує, що зв'язне мовлення – це розгорнутий виклад певного змісту, який відбувається логічно, послідовно та точно, граматично правильно та образно [9, с. 33].

Отже, робимо висновок, що зв'язним називається мовлення, яке має вигляд розгорнутого висловлювання у вигляді логічно побудованих речень.

Розкривши сутність поняття «зв'язне мовлення», перейдемо до безпосереднього розгляду мети та основних завдань уроків зв'язного мовлення в сучасній початковій школі.

На думку Н. Бокій, основною метою уроків розвитку зв'язного мовлення є формування умінь зв'язно висловлювати свої думки та конструювати тексти всіх типів та стилів мовлення [6].

Водночас А. Вуйко вважає, що розвиток зв'язного мовлення є провідним напрямком навчання рідної мови в початковій школі. Вчена вказує, що головна мета уроків зв'язного мовлення – це навчання учнів змістовно, граматично правильно та стилістично вправно висловлювати думки в усній та писемній формах [10].

Б. Шаповал переконаний, що уроки розвитку зв'язного мовлення безпосередньо спрямовані на розвиток навичок зв'язно спілкуватися, умінь виражати свої думки точно, правильно з погляду літературних норм і, по можливості, яскраво [56, с. 148].

Н. Бокій вказує, що на уроках розвитку зв'язного мовлення в початкових класах відбувається розвиток як її усної складової, так і писемної. Йдеться й про розвиток зв'язного діалогічного та монологічного мовлення. Окреслені види зв'язного мовлення повинні набути таких ознак, як-от:

- 1) точність;
- 2) змістовність;
- 3) логічність;
- 4) багатство;
- 5) виразність [6].

В. Богатко повідомляє, що на уроках розвитку зв'язного мовлення відбувається робота над правильною вимовою й виразністю усного мовлення, над збагаченням словника, над точністю та правильним вживанням слова, над словосполученням, реченням та зв'язним мовленням,

над орфографічно грамотним письмом». Вчений наголошує, що мета уроків розвитку зв'язного мовлення – це формувати та розвивати мовленнєво-комунікативні уміння та навички. Уроки розвитку зв'язного мовлення забезпечують мету шкільної мовної освіти – виховання комуніканта, людини з високим рівнем комунікативної компетентності [5, с. 324].

Л. Нежива повністю погоджується з думкою вищезазначеної науковця. Вона також переконана, що формування мовленнєво-комунікативних умінь та навичок є одним із головних завдань уроків розвитку зв'язного мовлення в початкових класах”. Вчена виділяє такі вміння:

- 1) частково мовленнєві вміння (звуковимовні, орфоспічні, лексичні, граматичні);
- 2) загальномовленнєві уміння (слухання та розуміння, говоріння, читання, письмо);
- 3) комунікативні (здатність виконувати мовленнєві дії, спрямовані на розв'язання комунікативних завдань) [35, с. 91].

Додатково звернемо увагу на головні завдання, які мають змогу виконуватися на уроках розвитку зв'язного мовлення.

С. Гірняк вважає, що основні завдання окреслених уроків спрямовані на формування мовленнєвих умінь учнів початкових класів, зокрема таких, як:

- 1) рівень правильності (дотримання мовних норм, нормативність мовлення);
- 2) рівень швидкості – обґрунтований розподіл мовленнєвої дії в часі;
- 3) рівень насиченості – багатство словника та граматичних форм, виражальних мовних засобів, які виходять за межі мінімуму мовних засобів, необхідних для досягнення звичайного рівня;
- 4) рівень адекватного вибору – йдеться про вибір можливих форм на основі адекватності висловлювання програмі, задуму, ситуації спілкування, зорієнтованості на слухача, його можливості в сприйнятті словесної інформації [12, с. 27].

А. Вуйко виокремлює такі завдання уроків зв'язного мовлення в початкових класах, як:

- 1) закріплення навичок правильної побудови тексту-міркування;
- 2) розвиток вміння зв'язно висловлювати свої думки [10].

І. Сичак стверджує, що уроки розвитку зв'язного мовлення в початкових класах передбачають наявність таких видів робіт, як:

- 1) творчий диктант;
- 2) твір, переказ тексту (контрольний, творчий, докладний, стислий, вибірковий);
- 3) складання текстів (розповіді, опису, роздуму);
- 4) твір (контрольний, навчальний, домашній, за побаченням, за почутим) [48, с. 138].

Окреслені види робіт вказують на основне завдання таких уроків – розвиток зв'язного монологічного мовлення в учнів початкових класів.

Б. Шаповал вказує, що на сучасних уроках розвитку зв'язного мовлення у початковій школі вчитель використовує комплекс різноманітних вправ для виконання зазначених вище завдань. Це:

- 1) усний переказ прочитаного;
- 2) розгорнуті відповіді на запитання;
- 3) текстові вправи;
- 4) усні оповідання учнів на задану тему;
- 5) читання художніх текстів;
- 6) імпровізація казок, віршів, невеликих оповідань;
- 7) письмові твори різноманітних типів [56, с. 151].

Варто зазначити, що уроки розвитку зв'язного мовлення в сучасних закладах загальної середньої освіти можуть мати різноманітні види.

М. Пентилюк називає таку класифікацію видів уроків розвитку зв'язного мовлення. Це уроки:

- 1) підготовки й побудови усного висловлювання;
- 2) написання докладного переказу;

- 3) написання стислого переказу;
- 4) написання творчого переказу;
- 5) написання вільного переказу;
- 6) підготовки й написання твору-розповіді;
- 7) підготовки й написання твору-опису;
- 8) підготовки й написання твору-роздуму;
- 9) підготовки й написання творів газетних жанрів;
- 10) підготовки та складання ділових документів [41, с. 70].

Також М. Пентюк розкриває класифікацію видів зазначених уроків, які були запропоновані науковицею Г. Шелеховою. Йдеться про наступну:

- 1) формування нових понять (про текст, стилі, типи мовлення, ситуацію спілкування, вимоги до мовлення та ін.);
- 2) контроль навчальних досягнень учнів;
- 3) удосконалення усних та письмових висловлювань;
- 4) формування комунікативних умінь та навичок [41, с. 70].

Таким чином, можемо спостерігати, що наявні різні види уроків розвитку зв'язного мовлення. Їх назва вказує на їх основне призначення в системі навчання мови – формування мовно-мовленнєвої компетентності школярів.

У контексті теми нашого дослідження досить важливо розглянути потенціал зазначених уроків у розвитку творчої особистості дитини молодшого шкільного віку. Для виконання цього завдання звернемося до авторів наукових літературних джерел з окресленої проблематики.

Т. Маліновська переконана, що уроки розвитку зв'язного мовлення у початкових класах здатні розвивати творчі здібності та розкривати творчий потенціал учнів початкових класів. Окремо вони спрямовані на розвиток творчого мислення молодших школярів. Основною умовою реалізації зазначених функціональних можливостей є відсутність одноманітності та шаблонності в їх змісті [32, с. 94].

Науковці в галузі педагогіки Д. Алхімова, В. Антипець, Т. Білик та А. Міненок розкривають чотири педагогічні умови для розвитку творчої особистості молодших школярів на уроках розвитку зв'язного мовлення. Це:

- 1) використання інтерактивних методів навчання [1, с. 7];
- 2) сприяння самовираженню дитини [2, с. 280];
- 3) підтримка вчителем позитивної атмосфери у класі [3, с. 218];
- 4) створення вчителем різноманітних ситуацій для застосування творчих навичок [34, с. 121].

В. Носова дотримується думки, що з метою розвитку творчого потенціалу учнів початкової школи на уроках розвитку зв'язного мовлення варто використовувати вправи, які спрямовані на розвиток асоціативно-образного мислення дитини. Під асоціативним мисленням вбачають мислення, яке будується на творчих здібностях та характеризується наявністю окремих асоціацій до певних слів, явищ, об'єктів тощо. В. Носова зазначає, що асоціативне мислення тісно пов'язане з таким пізнавальним процесом, як уява, та безпосередньо тренує образну пам'ять особистості. Що стосується образного мислення, воно є здатністю уявляти у думках, розуміти та працювати з невербальною інформацією. На думку В. Носової, низькі показники розвитку творчих здібностей сучасних молодших школярів зумовлені саме слабким рівнем розвитку їх асоціативно-образного мислення [36].

Таким чином, можемо побачити, що розвиток творчого потенціалу молодших школярів на уроках розвитку зв'язного мовлення є можливим за умовою дотримання окремих педагогічних умов до організації цього процесу.

Отже, робимо висновок, що головна мета уроків розвитку зв'язного мовлення в початкових класах – сформувати чітке, правильне діалогічне та монологічне, усне та писемне зв'язне мовлення, яке буде відповідати мовним правилам рідної мови. До завдань окреслених уроків належать: розвиток вміння вільно висловлювати свої думки, формування необхідних

мовленнєво-комунікативних навичок та умінь, розвиток навичок конструювання власного тексту та відтворення переказу. Формування асоціативно-образного мислення є однією з умов успішного виконання творчих завдань з мовно-літературної освітньої галузі. Встановлено, що уроки розвитку зв'язного мовлення мають великий потенціал у розвитку творчої особистості дитини молодшого шкільного віку за умовою дотримання певних педагогічних умов їх реалізації.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

2.1. Емпіричне дослідження ефективності використання творчих завдань на уроках розвитку зв'язного мовлення в початкових класах

Ми здійснили емпіричне дослідження з метою практичного вивчення ефективності використання творчих завдань на уроках розвитку зв'язного мовлення в початкових класах. Розглянемо детальніше особливості його організації та проаналізуємо отримані результати.

Емпіричне дослідження було проведено на базі Запорізької загальноосвітньої школи № 69. У дослідженні взяли участь 10 учнів початкових класів. Це учні 2 класу. Серед них: 6 хлопчиків та 4 дівчат.

Враховуючи мету нашого дослідження, було виділено такі завдання:

- 1) дослідити загальний рівень розвитку уяви як складової асоціативно-образного мислення учнів 2 класу, які взяли участь у дослідженні;
- 2) визначити рівень вербальної уяви;
- 3) виявити рівень розвитку творчої уяви випробуваних школярів;
- 4) запропонувати на апробувати з випробуваними дітьми систему творчих завдань на уроках розвитку зв'язного мовлення;
- 5) здійснити повторне дослідження стану розвитку уяви випробуваних молодших школярів;
- 6) зробити висновок щодо потенціалу творчих завдань у розкритті творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку.

Для виконання окреслених завдань був сформований методичний інструментарій. До нього увійшло чотири стандартизовані психодіагностичні методики:

- 1) «Намалюй що-небудь» (Р. Немов) [33];

- 2) «Методика оцінки складеної казки (О. Дьяченко, Е. Пороцька) [19];
- 3) «Неповні фігури» (Е. Торренс) [50];
- 4) «Дослідження творчої уяви» (Т. Пашукова) [13, с. 93].

Пропонуємо ознайомитися з окресленими методиками детальніше.

1. «Намалюй що-небудь» (Р. Немов)

Мета: дослідження рівня уяви.

Учасникам пропонується намалювати за визначений час вигадане створіння, яке вони потім можуть використовувати для гри. Матеріали для проведення включають аркуш паперу та набір фломастерів або олівців. Дитині видається аркуш формату А4, і вона має 4 хвилини на створення малюнка.

Оцінка малюнка визначається за певними критеріями, присвоюючи бали за різні аспекти творчого вияву:

0-2 бали: дитина не змогла нічого придумати, зобразивши лише окремі штрихи.

3-4 бали: дитина зобразила щось просте, неоригінальне, з недостатньою уявою та деталями.

5-7 балів: дитина створила щось подібне, з елементами творчої фантазії та емоційним враженням.

8-9 балів: дитина представила оригінальне та насичене зображення, добре пророблене.

10 балів: дитина створила унікальне, незвичайне зображення з яскравим емоційним враженням.

Уява дитини також оцінюється за окресленою шкалою:

0-2 бали – дуже низький рівень уяви.

3-4 бали – низький рівень уяви.

5-7 балів – середній рівень уяви.

8-9 балів – високий рівень уяви.

10 балів – дуже високий рівень уяви [33].

2. «Методика оцінки складеної казки (О. Дьяченко, Е. Пороцька)

Мета: діагностика розвитку вербальної уяви.

Дитині пропонується скласти казку, яка оцінювалася за п'ятибальною шкалою оцінки з урахуванням показників продуктивності, варіативності та оригінальності:

- 0 балів – за відмову від завдання або переказ знайомої казки;
- 1 бал – за переказ знайомої казки, але з внесенням нових елементів;
- 2 бали – при внесенні суттєвих елементів новизни в відому казку;
- 3 бали – якщо це було доповнено деталями;
- 4 бали – за повністю самостійно придуману, але схематично викладену казку;

5 балів – якщо виклад її було розгорнутим.

Низький рівень вербальної уяви – 1-2 бали

Середній рівень вербальної уяви – 3-4 бали

Високий рівень вербальної уяви – 5 балів [19].

3. Методика «Неповні фігури» (Е. Торренс)

Мета: виявити рівень розвитку творчої уяви.

Стимульний матеріал: зображення геометричних фігур (додаток А), кольорові олівці.

Хід проведення: випробуваному надається така інструкція: «Сьогодні ми будемо малювати цікаві картинки зі знайомих геометричних фігур. Подивися на свій лист, використовуючи цю фігуру, намалюй картину». На виконання завдання відводиться 10-12 хвилин.

Обробка та аналіз результатів:

Роботи оцінюються в балах:

- 0 балів – завдання не виконане;
- 1 бал – домальовує фігуру (елемент), але вже з різними деталями;
- 2 бали – зображає окремий предмет, але вже з різними деталями;
- 3 бали – зображає предмет, включений в якийсь уявний епізод, навколо об'єкта з'являється «поле речей»;
- 4 бали – зображає декілька об'єктів по уявному сюжету;

5 балів – зображає запропоновану фігуру (елемент) як другорядну деталь образу в якомусь уявному сюжеті.

Використання під час створення ідей та продуктів уяви дії «включення», забезпечуючи в сторону пошуку оптимального рішення, що відповідає ймовірнісному характеру відображення дійсності, що становить специфіку процесу уяви.

Однією з характеристик творчої уяви є гнучкість використання ідей, в результаті всі дитячі роботи можна розділити на творчі та нетворчі.

До нетворчих належить:

1) типові малюнки, коли одна і та ж фігура перетворюється в один і той же елемент зображення (коло – колесо машини, самоката, велосипеда, мотоцикла).

2) малюнки, в яких різні еталони перетворюються в один і той же елемент зображення (коло, квадрат, трикутник перетворювалися на годинник).

До творчих відносяться малюнки, в яких на основі заданих еталонів створюються неповторювані зображення. Більшість психологів виділяють як одну з найбільш істотних сторін уяви оригінальність, створених ним образів, у зв'язку з чим у якості одного з показників під час аналізу виконаних композицій може виступати ступінь їх оригінальності. Параметри оригінальності (індивідуальності) і неоригінальності (типовості) досить часто використовуються в психології для оцінки продуктів діяльності уяви. Наявність у дитини великої кількості оригінальних зображень свідчить про силу, пластичність її фантазії і, навпаки, несформованість механізмів комбінаторики процесів уяви призводить до виникнення великої кількості стереотипних композицій.

Висновки про розвиток творчої уяви

Низький рівень – 0-1 бал.

Середній рівень – 2-3 бали.

Високий рівень – 4-5 балів [53].

4. «Дослідження творчої уяви» (Т. Пашукова)

Мета: виявити рівень розвитку творчої уяви.

Процедура дослідження

Перед початком досліджу кожен учасник отримує бланк з надрукованими на ньому трьома словами («парасолька», «дощ», «місто») (додаток Б). Завданням дітей є скласти якомога більше речень на основі цих слів. Тривалість завдання – 10 хвилин.

Обробка результатів за методикою здійснюється за окремим алгоритмом (таблиця В1, додаток В).

Інтерпретація отриманих результатів за методикою:

Більше ніж 6 балів – високий рівень розвитку творчої уяви.

5-3 балів – середній рівень розвитку творчої уяви.

2-1 бали – низький рівень розвитку творчої уяви [13, с. 93].

Варто зазначити, що емпіричне дослідження проводилося у три етапи:

1) констатувальний – визначення стану розвитку творчого потенціалу учнів початкових класів;

2) формувальний – розробка та апробування з молодшими школярами, які взяли участь у дослідженні, системи творчих завдань на уроках розвитку зв'язного мовлення;

3) контрольний – повторне визначення стану розвитку творчого потенціалу учнів початкових класів.

Здійснимо аналіз отриманих результатів випробуваних дітей молодшого шкільного віку за методичним інструментарієм дослідження. По-перше, звернемо увагу на результати учнів 2 класу за методикою «Намалюй що-небудь» (Р. Немов) на констатувальному та контрольному етапах дослідження (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Результати учнів 2 класу за методикою «Намалюй що-небудь» (Р. Немов) на констатувальному та контрольному етапах дослідження

Констатувальний етап			Контрольний етап		
№ випробування	Отриманий бал	Рівень розвитку уяви	№ випробування	Отриманий бал	Рівень розвитку уяви
1	5	середній	1	8	високий
2	8	високий	2	8	високий
3	8	високий	3	10	дуже високий
4	6	середній	4	9	високий
5	6	середній	5	7	середній
6	7	середній	6	7	середній
7	8	високий	7	9	високий
8	6	середній	8	10	дуже високий
9	3	низький	9	8	високий
10	5	середній	10	8	високий

Згідно з таблицею 2.1. на констатувальному етапі дослідження, спостерігаються: 3 дитини з високим рівнем розвитку уяви, 6 дітей з середніми показниками його розвитку, низький рівень розвитку уяви був властивий одній дитині. Щодо контрольного етапу дослідження, були наявні такі результати: 2 дітей з дуже високим рівнем розвитку уяви, 6 дітей з високими показниками уяви та 2 учні з середнім рівнем розвитку уяви на зазначеному етапі. Візуалізуємо отримані результати, за допомогою гістограми (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Рівні розвитку уяви в молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах дослідження в експериментальній групі (за методикою «Намалюй що-небудь» (Р. Немов))

За рис. 2.1 спостерігаємо, що в молодших школярів, які взяли участь у дослідженні, в експериментальній групі показники розвитку уяви на контрольному етапі дослідження значно підвищилися. Якщо на етапі первинного дослідження в дітей переважав середній рівень її розвитку (60%), то результати повторного діагностування засвідчили тенденцію до переважання в них високого рівня розвитку уяви (60%).

Переглянемо результати випробуваних учнів 2 класу за методикою «Методика оцінки складеної казки (О. Дьяченко, Е. Пороцька) (таблиця 2.2).

Згідно з таблицею 2.2., на констатувальному етапі дослідження у випробуваних дітей відмічалися такі результати: високий рівень розвитку вербальної уяви у 3 дітей; середній рівень мають 6 дітей; низькі показники розвитку вербальної уяви має одна дитина. На контрольному етапі дослідження, у свою чергу, спостерігалися такі результати досліджуваних молодших школярів: високий рівень розвитку вербальної уяви мають 8 дітей; 2 дитини характеризуються наявністю середніх показників її розвитку.

Таблиця 2.2

Результати учнів 2 класу за методикою «Методика оцінки складеної казки (О. Дьяченко, Е. Пороцька) на констатувальному та контрольному етапах дослідження

Констатувальний етап			Контрольний етап		
№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень розвитку вербальної уяви	№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень розвитку вербальної

					уяви
1	4	середній	1	5	високий
2	5	високий	2	5	високий
3	5	високий	3	5	високий
4	4	середній	4	5	високий
5	3	середній	5	4	середній
6	4	середній	6	4	середній
7	5	високий	7	5	високий
8	3	середній	8	5	високий
9	1	низький	9	5	високий
10	3	середній	10	5	високий

Подамо наочно отримані результати у вигляді гістограми (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Рівні розвитку вербальної уяви в молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах дослідження в експериментальній групі (за методикою «Методика оцінки складеної казки (О. Дьяченко, Е. Пороцька)»)

За рис. 2.2. можемо побачити, що показники розвитку вербальної уяви в молодших школярів на контрольному етапі дослідження значно вищі, ніж на етапі первинного діагностування стану розвитку зазначеного виду уяви. На констатувальному етапі дослідження у них переважали середні показники розвитку вербальної уяви (60%). На контрольному етапі відмічалось переважання її високого рівня розвитку (80%).

Звернемо увагу на результати досліджуваних груп молодших школярів за методикою «Неповні фігури» (Е. Торренс) (таблиця 2.3).

Згідно з таблицею 2.3., на констатувальному етапі дослідження в експериментальній групі були отримані такі результати молодших школярів: високі показники розвитку творчої уяви спостерігалися у 4 дітей; середні – у

5; низький рівень розвитку творчої уяви мала одна дитина на цьому етапі. Водночас на контрольному етапі дослідження були наявні такі результати: високий рівень розвитку творчої уяви мали 9 дітей; у 1 дитини зазначеної групи спостерігалися її середні показники.

Таблиця 2.3

Результати учнів 2 класу за методикою «Неповні фігури» (Е. Торренс) на констатувальному та контрольному етапах дослідження в експериментальній групі

Констатувальний етап			Контрольний етап		
№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень розвитку творчої уяви	№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень розвитку творчої уяви
1	3	середній	1	5	високий
2	4	високий	2	5	високий
3	4	високий	3	5	високий
4	3	середній	4	5	високий
5	3	середній	5	5	високий
6	4	високий	6	3	середній
7	4	високий	7	5	високий
8	3	середній	8	5	високий
9	1	низький	9	5	високий
10	3	середній	10	5	високий

Візуалізуємо отримані результати за допомогою гістограми (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Рівні розвитку творчої уяви у молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах дослідження в експериментальній групі (за методикою «Неповні фігури» (Е. Торренс))

За рис. 2.3. бачимо, що у дітей молодшого шкільного віку, які взяли участь у дослідженні, на контрольному етапі показники творчої уяви є вищими, ніж ті, які вони показали на констатувальному етапі педагогічного експерименту. На першому етапі у дітей відмічалася тенденція до переважання середнього рівня її розвитку (50%). Натомість на контрольному етапі дослідження у молодших школярів переважав високий рівень розвитку творчої уяви (90%).

Розглянемо результати випробуваних молодших школярів за методикою «Дослідження творчої уяви» (Т. Пашукова) (таблиця 2.4).

Згідно з таблицею 2.4., на констатувальному етапі дослідження були отримані такі результати молодших школярів: високий рівень розвитку творчої уяви спостерігався у 3 дітей; середній – у 6; низькі показники розвитку творчої уяви мала 1 дитина. На контрольному етапі дослідження високий рівень розвитку творчої уяви мали 8 дітей; середні показники відмічалися у 2 дітей.

Таблиця 2.4

Результати учнів 2 класу за методикою «Дослідження творчої уяви» (Т. Пашукова) на констатувальному та контрольному етапах дослідження в експериментальній групі

Констатувальний етап			Контрольний етап		
№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень розвитку творчої уяви	№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень розвитку творчої

					уяви
1	3	середній	1	7	високий
2	7	високий	2	8	високий
3	7	високий	3	8	високий
4	4	середній	4	7	високий
5	4	середній	5	5	середній
6	7	високий	6	4	середній
7	4	середній	7	7	високий
8	4	середній	8	7	високий
9	2	низький	9	7	високий
10	4	середній	10	7	високий

Подамо наочно отримані результати, за допомогою гістограми (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Рівні розвитку творчої уяви в молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах дослідження (за методикою «Дослідження творчої уяви» (Т. Пашукова)

За рис. 2.4. спостерігаємо, що в молодших школярів експериментальної групи на контрольному етапі дослідження показники творчої уяви зазнали позитивних змін порівняно з констатувальним етапом. Так, на констатувальному етапі дослідження в дітей була наявна тенденція до переважання її середніх показників розвитку (60%). На контрольному етапі дослідження у дітей переважав високий рівень розвитку творчої уяви (80%).

Зазначимо, що результати контрольної групи залишилися сталими. Наводимо приклад результатів одного з експериментів, проведених в контрольній групі:

Результати учнів 2 класу за методикою «Методика оцінки складеної казки (О. Дьяченко, Е. Пороцька) на констатувальному та контрольному етапах дослідження в контрольній групі

Констатувальний етап			Контрольний етап		
№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень розвитку вербальної уяви	№ випробуваного	Отриманий бал	Рівень розвитку вербальної уяви
1	4	середній	1	4	середній
2	5	високий	2	5	високий
3	5	високий	3	4	середній
4	4	середній	4	5	середній
5	3	середній	5	3	середній
6	4	середній	6	4	середній
7	5	високий	7	5	високий
8	3	середній	8	4	середній
9	1	низький	9	2	середній
10	3	середній	10	3	середній

Таким чином, за результатами емпіричного дослідження нами було встановлено, що творчі завдання позитивно впливають на розвиток уяви та творчий потенціал дітей молодшого шкільного віку. Після їх впровадження у випробуваних дітей переважали високі показники загальної (60%), вербальної (80%) та творчої уяви (90/80%).

2.2. Система творчих завдань для розвитку зв'язного мовлення

Зважаючи на результати констатувального етапу дослідження, які вказували на недостатні показники розвитку уяви у випробуваних учнів початкових класів, нами було вирішено розробити систему творчих завдань, які були апробовані з експериментальною групою дітей. Розглянемо зазначену систему детальніше.

Система творчих завдань передбачала наявність п'яти етапів роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів початкових класів. Йдеться про такі:

- 1) розвиток асоціативно-образного мислення;
- 2) робота з деформованим текстом;
- 3) складання творів за їх поданою частиною;
- 4) складання акровіршів, чистомовок, віршів-буріме тощо;
- 5) самостійне написання творів.

Перший етап передбачав використання вправ на розвиток асоціативно-образного мислення дитини. Йдеться про такі асоціативні вправи, як-от: словесні, слухові, візуальні та дійові.

«Ланцюг асоціацій»

Учні по черзі вимовляють слова, що спали на думку, у відповідь на слово, що сказав інший. Приклад:

дощ – парасолька,
парасолька – осінь,
осінь – старість і т. д

Вимовляти асоціацію треба швидко. У випадку, коли асоціація незрозуміла, треба прагнути її роз'яснення.

«Де можна таке почути»

Вправа подібна попередній. Учень сидить спиною до групи учнів, які всі разом за допомогою голосу імітують різні звуки місць великого скупчення народу: вокзалу, ферми, їдальні магазину, лікарні та інші. Учень повинен відгадати місце, в якому трапляються подібні звуки.

«На що схоже»

Викладач пропонує звернути увагу учнів на те, що все, що є в кімнаті, може бути об'єктом уяви: розкидані на підлозі речі, складки скатертини або штор, тіні на стелі та інше. Завданням кожному буде побачити в цих речах якомога більше образів і назвати їх.

«Неіснуюча істота»

Нафантазувати та показати, яки вигляд може мати «риба-кастрюля», «риба-ножиці», «слоноверблюд» або «цаплякіт». Важливо при цьому, щоб у придуманому образі обов'язково поєднувались риси та елементи двох складових нафантазованої істоти [36].

На другому етапі молодші школярі працюють з творчими завданнями, які передбачають роботу з деформованим текстом, зокрема: творчою грою «Добери риму», завданням «Доповни речення казки» та вправою «Скажи навпаки».

Гра «Добери риму»

М'ячик...(скаче), дощик ...(плаче),

А курочка ...(кудкудахче).

А ми віршики...(складаємо),

Дружно рими...(добираємо) [48].

Завдання «Доповни речення казки»

У прекрасної царівни Весни було три брати: Березень, Квітень, Травень. Березень був якийсь дивний. То веселий і теплий, із Сонечком дружить, то ... Середній брат Квітень... .

А Травень... [47].

Вправа «Скажи навпаки»

Лелека великий, а соловей ....

У лелеки довга шия, а в ластівки .... [48].

На третьому етапі роботи використовуються творчі завдання, які мають на меті складання творів їх поданою частиною. Йдеться про такі завдання,

як-от: «Напиши твір-опис за поданим початком», «Складіть фантастичне оповідання за зачином» та «За поданим початком складіть казку».

Завдання «Напиши твір-опис за поданим початком»

А надворі зима. Вона цього року видалася сувора...Все заснуло; тільки з півночі наступало холодне повітря і відчувалося, що з ним прийде нарешті спізнена зима.

Завдання «Складіть фантастичне оповідання за зачином»

- одного дня тварини почали розмовляти, як люди...
- одного дня парти в класі ожили і розповіли про різних учнів...

Завдання «За поданим початком складіть казку»

Жили-були ведмежатко Пух і лисенятко Пих. Одного разу вони заперечалися, хто з них більше користі приносить лісу, і вирішили це перевірити... [47].

Четвертий етап роботи передбачав впровадження творчих завдань зі складання віршів-буріме, акровіршів та чистомовок.

Завдання «Складання акровіршів»

Красива і корисна,
Аж до морозів кисла.
Листя різьблене
Й яскраво червоне
Намисто між листям
А разом це – ...
(символ України)

Завдання «Складання вірша-буріме»

Сонце світить та не...(гріє)
Листячко в садах...(жовтіє).
В полях зібрали...(урожай)
Летять шпаки у теплий...(край)

Завдання «Складання чистомовки»

Са-са-са- поряд бігає (лиса)

Су-су-су – упіймаю я ...(лису)

Си-си-си – оглянувсь – нема...(лиси) [48].

Останній, п'ятий етап роботи був спрямований на самостійне складання творів, зокрема, опису.

Завдання 1. Складіть текст-опис осіннього лісу або парку, доберіть заголовок.

Завдання 2. Поясніть прислів'я за допомогою складеного оповідання.

Чого Івась не навчився, того і Іван не буде знати.

Завдання 3. Напишіть творчу роботу з теми «Куди я мрію помандрувати» [47].

Таким чином, була описана система роботи, яка містила окремі зразки творчих вправ та завдань, які мали за мету поетапно здійснити розвиток зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку. Зазначені зразки можуть стати орієнтиром для додаткової розробки системи з розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку для розкриття їх творчого потенціалу чи використані практично в професійній педагогічній діяльності вчителів початкових класів.

2.3. Методичні рекомендації для вчителів початкових класів щодо використання уроків зв'язного мовлення з метою формування творчої особистості

Враховуючи ефективність використання уроків зв'язного мовлення з метою формування творчої особистості дітей молодшого шкільного віку, ми вирішили розробити методичні рекомендації для вчителів початкових класів щодо їх організації. Розкриємо педагогічні умови реалізації цього процесу, схарактеризуємо оптимальні методи, засоби та форми, які будуть зумовлювати розкриття творчого потенціалу учнів початкових класів.

Однією з головних педагогічних умов ефективності використання уроків зв'язного мовлення з метою формування творчої особистості є добір

вчителем оптимальних методів та засобів, які дозволяють розвивати творчі здібності молодших школярів та спонукати їх до активної творчої діяльності. Аналізуючи наукові літературні джерела за окресленою проблематикою, ми побачили, що вчені вбачають доцільність у впровадженні таких методів та засобів, як-от:

- 1) інтерактивні методи [14; 26];
- 2) мультимедійні засоби [55];
- 3) творчі завдання [46; 56; 43; 57];
- 4) ігри [18; 40; 20];
- 5) комікси [37].

Г. Губаль та А. Кондратенко переконані, що використання на уроках розвитку зв'язного мовлення в початкових класах інтерактивних методів навчання буде зумовлювати розкриття творчого потенціалу молодших школярів. На думку вчених, доцільним є впровадження з метою забезпечення творчого розвитку таких інтерактивних методів як:

- 1) «Авторське крісло»;
- 2) «Мікрофон»;
- 3) «Робота в парах»;
- 4) «Міні ажурна пилка»;
- 5) «Мозковий штурм» [14, с. 71; 26, с. 220].

О. Чупріна дотримується думки, що впровадження мультимедійних засобів навчання та робота з інформаційно-комунікаційними технологіями в освітньому процесі може позитивно впливати на розвиток творчих здібностей учнів початкових класів на уроках розвитку зв'язного мовлення. Науковиця радить використовувати такі:

- 1) мультимедійні презентації;
- 2) комп'ютерні ігри;
- 3) інтерактивна дошка [55, с. 172].

Мали змогу спостерігати, що сучасні вчені в галузі педагогіки (А. Дерев'янка, Б. Шаповал, М. Шеляг) виокремлюють творчі завдання як

оптимальний засіб розкриття творчого потенціалу учнів початкових класів на уроках розвитку зв'язного мовлення. Науковці стверджують, що для виконання зазначеного завдання доцільно використовувати такі завдання творчого характеру, як: 1) складання казок; 2) твори-описи; 3) перекази; 4) твори-роздуми; 5) творчі диктанти [56, с. 151]; 6) словесні творчі завдання на добір рими; 7) складання початку чи закінчення вірша; 8) складання казки за малюнком; 9) продовження казки; 10) складання чистомовок; 11) словесне малювання; 12) вилучення зайвого [57, с. 104]; 13) складання словосполучень за певними моделями, з певними словами; 14) створення слів з певним значенням і структурою (за моделями); 15) постановка завдання пошукового характеру [17, с. 62].

Зважаючи на те, що тема нашого дослідження пов'язана саме з дітьми молодшого шкільного віку, варто зазначити, що оптимальним методом творчого та мовленнєвого розвитку дітей зазначеного віку є гра. На цьому наполягають й С. Дубовик, Н. Жакоміна та С. Парфілова. Вчені радять використовувати такі ігри на уроках розвитку зв'язного мовлення з метою формування творчої особистості дітей молодшого шкільного віку:

- 1) сюжетно-рольова [20, с. 79];
- 2) мовленнєва [40, с. 103];
- 3) творча [18, с. 387].

Досить цікавою є думка науковиці А. Огар, яка пропонує використовувати комікси на уроках розвитку зв'язного мовлення задля розкриття творчого потенціалу учнів початкових класів. Вчена переконана, що комікси мають можливість не тільки здійснити розвиток зв'язного мовлення, але й сприяють творчому розвитку школярів [37, с. 124].

Отже, розглянувши оптимальні методи та засоби творчого розвитку молодших школярів на уроках розвитку зв'язного мовлення, перейдемо до визначення доцільних у впровадженні форм зазначених уроків для виконання цього завдання. Н. Очеретько та М. Шеляг вважають, що цьому буде сприяти впровадження таких форм уроків, як:

- 1) урок-казка;
- 2) урок-подорож;
- 3) урок-змагання;
- 4) урок-гра;
- 5) урок-КВК;
- 6) традиційний урок з нестандартними елементами [57, с. 103];
- 7) творча майстерня (написання авторських віршів, оповідань, казок);
- 8) уроки-інсценізація уривків із творів [37, с. 85].

Таким чином, для творчого розвитку особистості молодшого школяра на уроках розвитку зв'язного мовлення важливо впроваджувати в освітній процес нетрадиційні форми уроків.

Визначивши методи, засоби та форми, які доцільно використовувати на уроках розвитку зв'язного мовлення для розвитку творчих здібностей учнів початкових класів, звернемо увагу на такі педагогічні умови для виконання окресленого завдання.

Т. Маліновська вважає головною педагогічною умовою забезпечення творчого розвитку молодших школярів на уроках розвитку зв'язного мовлення – відсутність одноманітності та шаблонності в їх змісті [32, с. 96].

Ю. Бондар, в свою чергу, називає такі педагогічні умови, які повинні дотримуватися під час уроків розвитку зв'язного мовлення з метою творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку:

- 1) педагогічне стимулювання розвитку творчих здібностей на основі особистісно орієнтованого характеру взаємодії вчителя з учнями;
- 2) застосування психолого-педагогічних технологій, які забезпечують самостійну активність учнів у процесі творчої діяльності;
- 3) системність мовленнєвої роботи з учнями в умовах творчо-розвивального середовища [7, с. 11].

Водночас М. Шеляг виділяє такі педагогічні умови розкриття творчого потенціалу молодших школярів на уроках розвитку зв'язного мовлення у початковій школі:

- 1) залучення дітей до різноманітних робіт;
- 2) проведення нетрадиційних уроків;
- 3) залучення учнів до розв'язання проблемних питань;
- 4) застосування рольових ігор;
- 5) самостійне виконання роботи;
- 6) застосування низки завдань, зокрема, й психолого-педагогічних [57, с. 104].

На думку А. Поплавської, педагогу важливо створити позитивну, творчу атмосферу на уроці розвитку зв'язного мовлення. За цією умовою, молодші школярі зможуть розкрити свій творчий потенціал, бути активними під час формування мовленнєвої компетентності [43, с. 402].

С. Дубовик наголошує, що ефективність забезпечення творчого розвитку учнів початкової школи на уроках розвитку зв'язного мовлення безпосередньо залежить від особистості вчителя та його професійної компетентності. Вчена зазначає, що завдання педагога – керувати процесами творчого пошуку, ведучи від простого до складного: створювати ситуації, що сприяють творчій активності та спрямованості школяра, розвивати його уяву, асоціативне мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, виконувати дедалі складніші творчі завдання. Вчитель повинен володіти знаннями щодо вікових, психологічних особливостей розвитку дітей у молодшому шкільному віці, володіти навичками організації освітнього процесу за принципами активності та творчого підходу [18, с. 389].

Отже, пропонуємо такі методичні рекомендації для вчителів початкових класів щодо використання уроків зв'язного мовлення з метою формування творчої особистості:

1. Впроваджуйте оптимальні методи та засоби під час організації уроків зв'язного мовлення:
  - ✓ Активно використовуйте інтерактивні методи (робота в групах, дискусії, мозковий штурм).

- ✓ Застосовуйте мультимедійні засоби (презентації, відео, аудіо).
- ✓ Включайте творчі завдання (складання казок, віршів, оповідань).
- ✓ Використовуйте ігри та комікси для стимулювання творчості.

2. Використовуйте нетрадиційні форми організації уроків:

- ✓ Проводьте уроки-казки, уроки-подорожі, уроки-змагання, уроки-ігри, уроки-КВК.
- ✓ Включіть нестандартні елементи в традиційні уроки.
- ✓ Організуйте творчі майстерні та уроки-інсценізації.

3. Забезпечуйте різноманітність змісту уроків:

- ✓ Уникайте одноманітності та шаблонності у змісті уроків.
- ✓ Використовуйте різноманітні теми та матеріали.

4. Стимулюйте самостійність та активність:

- ✓ Заохочуйте учнів до самостійного висловлювання думок.
- ✓ Створюйте умови для активної участі кожного учня.

5. Створюйте творчо-розвивальне середовище:

- ✓ Організуйте простір класу так, щоб він стимулював творчість.
- ✓ Використовуйте наочні матеріали, які надихають.

6. Забезпечуйте позитивну атмосферу на уроках зв'язного мовлення:

- ✓ Створюйте атмосферу підтримки та взаємоповаги.
- ✓ Заохочуйте учнів до творчого самовираження.

7. Сприяйте власному розвитку:

- ✓ Постійно підвищуйте свою кваліфікацію.
- ✓ Вивчайте нові методики та підходи.
- ✓ Розвивайте власні творчі можливості.

8. В позаурочній діяльності:

Заохочення до читання:

- ✓ Рекомендуйте учням цікаві книги.
- ✓ Організуйте обговорення прочитаного.

Організація екскурсії:

- ✓ Відвідуйте музеї, театри, бібліотеки.

- ✓ Обговорюйте побачене та почуте.

Участь у творчих конкурсах та виставках:

- ✓ Заохочуйте учнів до участі в творчих заходах.
- ✓ Організуйте шкільні виставки творчих робіт.

Створення портфоліо:

- ✓ Допомагайте учням створювати портфоліо зі своїми творчими роботами.
- ✓ Це дасть можливість своїм власним бачити досягнення.

9. Додаткові поради:

- ✓ Використовуйте міжпредметні зв'язки для збагачення уроків.
- ✓ Залучайте батьків до творчої діяльності учнів.
- ✓ Застосовуйте технологію критичного мислення.

Таким чином, подані рекомендації допоможуть вчителям створювати умови для розвитку творчої особистості учнів на уроках зв'язного мовлення та в позаурочній діяльності.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу наукової психологічної літератури була розглянута сутність поняття «творчість» та її роль у житті особистості. У сучасній науці феномен творчості розглядають як діяльність, процес та здібність. Власне, ми під творчістю розуміємо діяльність особистості, яка спрямована на створення унікального творчого продукту та яка позитивно впливає на її життєдіяльність. Встановлено, що творча діяльність у житті людини зумовлює її комунікативний, емоційний та творчий розвиток; покращує рівень самооцінки людини, дозволяє їй успішно самореалізуватися в суспільстві.

2. Були схарактеризовані основні завдання уроків розвитку зв'язного мовлення в початковій школі та розкритий їх потенціал у розвитку творчої особистості дитини молодшого шкільного віку. Головною метою уроків розвитку зв'язного мовлення в початкових класах є сформувати чітке, правильне діалогічне та монологічне, усне та писемне зв'язне мовлення, яке буде відповідати мовним правилам рідної мови. До завдань окреслених уроків належать: розвиток вміння вільно висловлювати свої думки, формування необхідних мовленнєво-комунікативних навичок та умінь, розвиток навичок конструювання власного тексту та відтворення переказу. Встановлено, що уроки розвитку зв'язного мовлення мають великий потенціал у розвитку творчої особистості дитини молодшого шкільного віку за умовою дотримання певних педагогічних умов їх реалізації.

3. Ми емпірично дослідили ефективність використання творчих завдань на уроках розвитку зв'язного мовлення в початкових класах. Емпіричне дослідження було проведено на базі «Запорізької загальноосвітньої школи № 69». У дослідженні взяли участь 20 учнів початкових класів. За результатами дослідження ми встановили, що в дітей молодшого шкільного віку, які активно виконують творчі завдання на уроках

з розвитку зв'язного мовлення показники уяви та асоціативного мислення є значно вищими. Це засвідчують результати випробувань дітей на контрольному етапі дослідження. На цьому етапі у них переважали високі показники загальної (60%), вербальної (80%) та творчої уяви (90/80%).

4. Була запропонована та апробована система творчих завдань для розвитку зв'язного мовлення. Система містила окремі зразки творчих вправ та завдань, які мали за мету поетапно здійснити розвиток зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку. Зазначені зразки можуть стати орієнтиром для подальшої розробки системи з розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку та розкриття їх творчого потенціалу чи використанні практично в професійній педагогічній діяльності вчителів початкових класів.

5. Ми розробили методичні рекомендації для вчителів початкових класів щодо використання уроків зв'язного мовлення з метою формування творчої особистості. Нами були виокремлені такі педагогічні умови для виконання зазначеного завдання:

1) впровадження оптимальних методів та засобів (інтерактивні методи, мультимедійні засоби, творчі завдання, ігри, комікси);

2) використання нетрадиційних форм організації уроків розвитку зв'язного мовлення (урок-казка, урок-подорож, урок-змагання, урок-гра, урок-КВК, традиційний урок з нестандартними елементами, творча майстерня, уроки-інсценізація уривків із творів);

3) забезпечення відсутності одноманітності та шаблонності у змісті уроків розвитку зв'язного мовлення;

4) спонукання до самостійності та активності учнів;

5) створення творчо-розвивального середовища на уроках розвитку зв'язного мовлення;

6) забезпечення позитивної, творчої атмосфери на уроках розвитку зв'язного мовлення;

7) здійснення власного творчого розвитку вчителем, набуття необхідних знань та навичок, розвиток професійної компетентності педагога в цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алхімова Д., Павлик О. Шляхи формування творчої особистості молодших школярів на уроках розвитку зв'язного мовлення. *Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи*. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2023. Вип. 9. С. 5–8.

2. Антипець В. П. Розвиток творчих здібностей учнів початкових класів як основи креативної особистості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. Чернігів, 2020. Вип. 125. С. 279–282.

3. Білик Т. С. Творчі здібності молодших школярів засобами ігрових технологій. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*. Збірник наукових праць. Вінниця, 2020. Вип. 6. С. 316–320.

4. Богатько В. В., Червінська Л. О. Методика застосування інтерактивних технологій навчання на уроках розвитку зв'язного мовлення. *Innovations and prospects in modern science*. The 11th International scientific and practical conference (Stockholm, Sweden October 23-25, 2023). Stockholm, 2023. С. 322–326.

5. Богачев Р. М., Костроміна Г. М., Руденко Т. П. Творчий потенціал особистості у сучасному соціально-культурному просторі: особливості розвитку та реалізації. URL: <https://www.journal-discourse.com/uk/kataloh-statei/2021/2021-r-346/tvorchyi-potentsial-osobystosti-u-suchasnomu-sotsialno-kulturnomu-prostori-osoblyvosti-rozvytku-ta-realizatsii> (дата звернення: 01.02.2025).

6. Бокій Н. Звичайні форми роботи - новий підхід: розвиток зв'язного мовлення учнів Нової української школи. URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-zvichayni-formi-roboti---noviy->

pidhid-rozvitok-zv-yaznogo-movlennya-uchniv-novo-ukra-nsko-shkoli-200770.html (дата звернення: 05.02.2025).

7. Бондар Ю. В. Розвиток творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку на уроках української мови. *Гуманітарний корпус. Збірник наук. праць*. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. Вип. 29. С. 10–12.

8. Бурядник Є. М. Творчість як вроджена здатність та необхідність у житті людини. *Освіта і наука. Серія: Психологічні науки*. 2021. Вип 1. С. 33–35.

9. Войцева О. А. Загальне мовознавство. Одеса, 2022. 132 с.

10. Вуйко А. С. Урок розвитку зв'язного мовлення. URL: <https://naurok.com.ua/urok-rozvitku-zv-yaznogo-movlennya-212657.html> (дата звернення: 05.02.2025).

11. Гірний О. І., Савчин М. М. Проблема творчості у навчанні. *Педагогіка і психологія. Серія: Психологічні та педагогічні науки*. 2020. Вип 1. С. 51–56.

12. Гірняк С., Глеба А., Скалич О. Особливості формування мовленнєвих умінь на уроках української мови в початкових класах. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії. Матеріали XV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав, 18-19 вересня 2024 р.)*. Переяслав, 2024 . С. 26–27.

13. Голюк О. А., Пахальчук Н. О. Характеристика типів розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку. Одеса, 2020. 191 с.

14. Губаль Г. Ю., Хома О. М. Розвиток зв'язного мовлення учнів в умовах групи продовженого дня. *Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів. Збірник тез доповідей за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Мукачеве, 16 травня 2024 р.)*. Мукачеве, 2024. С. 70–72.

15. Гурин О. В. Творчі завдання з української мови для розвитку зв'язного мовлення. URL: <https://vseosvita.ua/library/tvorci-zavdanna-z->

ukrainskoi-movi-dla-rozvitoku-zvaznogo-movlenna-158357.html (дата звернення: 20.02.2025).

16. Дем'янчук Г., Станкевич Н. Розвиток творчих здібностей особистості у процесі змішаного навчання на основі педагогіки партнерства. *Український педагогічний журнал. Серія: Психологічні та педагогічні науки*. 2023. Вип 1. С. 43–51.

17. Дерев'янко А. Формування творчих здібностей здобувачів початкової освіти на уроках української мови. *Педагогічна освіта: методологія, теорія, технології*. Збірник за результатами матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Умань, 17-18 жовтня 2024 р.). Умань, 2024. С. 59–64.

18. Дубовик С. Г., Борисовець О. С. Організація роботи вчителя з розвитку мовленнєвотворчих здібностей молодших школярів на уроках української мови. *Наука і техніка сьогодні. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Вип. 14. С. 380–391.

19. Експериментальне дослідження особливостей розвитку уяви у дітей дошкільного віку. URL: <https://studfile.net/preview/382432/page:5/> (дата звернення: 08.02.2024).

20. Жакоміна Н. М. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови. *Лінгводидактичні Збірник науковий праць*. Умань : ФОП Жовтий, 2020. С. 77–81.

21. Кардаш І. М. Зв'язне мовлення як складник комунікативної готовності старших дошкільників до навчання у школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. 70. С. 64–68.

22. Карпенко Н. А. Психологія творчості. Львів, 2020. 156 с.

23. Колобич О. П. Загальна психологія. Львів, 2020. 172 с.

24. Колодяжна А. В. Роль творчості у підсистемах самоставлення особистості. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v12/i16/27.pdf> (дата звернення: 01.02.2025).

25. Коломоець Т. Г. Розвиток творчості дітей дошкільного віку на заняттях з художньої праці. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/154284175.pdf> (дата звернення: 01.02.2025).

26. Кондратенко А. В. Розвиток творчих здібностей на уроках української мови шляхом впровадження інноваційних технологій. *Освіта, наука та виробництво: розвиток і перспективи*. Матеріали II Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Шостка, 20 квітня 2017 р.). Суми : СумДУ, 2017. С. 219–220.

27. Кривонос О. М. Основні методики формування творчих здібностей. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/856/1/06komftz.pdf> (дата звернення: 01.02.2025).

28. Лимар В. Б. Творчість як практичний прояв свободи. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/802177bb-94c1-4597-b8a0-753e633d4cc9/content> (дата звернення: 01.02.2025).

29. Лук'янчук М. Розвиток творчих здібностей молодших школярів: психолого-педагогічний контекст. *Педагогічний часопис Волині*. Серія: Психологічні та педагогічні науки. 2020. Вип 2. С. 82–87.

30. Луців С. І. Лінгвістичні основи формування монологічного мовлення учнів початкової школи. *Перспективи та інновації науки*. Серія: Педагогічні науки. 2023. Вип. 10. С. 267–275.

31. Мадзігон В., Федорова Н. Здібності – творчість – обдарованість. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. Серія: Психологічні науки. 2020. Вип 11. С. 96–105.

32. Маліновська Т. В. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення як необхідна умова формування творчого мислення учнів. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури*. Матеріали онлайн конференції (м. Житомир, 6-10 лютого 2019 р.). Житомир, 2020. С. 92–98.

33. Методика «Намалюй що-небудь». URL: https://psychic.at.ua/publ/psikhodiagnostyka/ujava/metodika_namaluj_shho_nebud/22-1-0-37 (дата звернення: 08.02.2025).

34. Міненко А. О. Дослідження актуальних питань розвитку творчих здібностей молодших школярів в педагогічній діяльності вчителя початкової школи. *Наука і освіта*. Серія: Психологічні та педагогічні науки. 2020. Вип 8. С. 119–123.

35. Нежива Л. Л., Семерня І. М. Організаційні особливості формування мовленнєвих умінь на уроках розвитку зв'язного мовлення. *Молодий вчений*. Серія: Педагогічні науки. 2023. № 9. С. 90–92.

36. Носова В. О. Тренінгові вправи на розвиток асоціативно-образного мислення дитини. URL: <https://naurok.com.ua/treningovi-vpravi-na-rozvitok-asociativno-obraznogo-mislennya-ditini-197035.html> (дата звернення: 20.02.2025).

37. Огар А., Цимбір Г. Використання коміксів на уроках української мови в початковій школі. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Збірник наукових праць. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон : Посвіт, 2023. С. 122–124.

38. Очеретько Н. А. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках української мови і літератури. *Методика викладання української мови в сучасній школі: теорія та практика*. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, Україна, 31 березня 2020 року). Харків : Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. С. 84–87.

39. Павленко І. Г. Розвиток творчих здібностей школярів як результат освітньої діяльності. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8238/1/Bulgaria.%202020..pdf> (дата звернення: 01.02.2025).

40. Парфілова С., Литвиненко І. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови та літературного читання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Серія: Психологічні та педагогічні науки. 2019. Вип. 9. С. 98–108.

41. Пентилюк М. І. Типологія уроків у контексті сучасної лінгводидактики. *Український педагогічний журнал*. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. 2. С. 65–78.

42. Петрунько О. В., Хахановська Т. А. Творчість і обдарованість особистості: проблеми діагностики й інтерпретації. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/petrunko_0019.pdf (дата звернення: 01.02.2025).

43. Поплавська А. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів засобом творчих вправ на уроках української мови. *Наукові перспективи та методичні інновації в розвитку початкової освіти*. Збірник матеріалів І Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 18 квітня 2024 р.). Вінниця, 2024. Вип. 1. С. 400–403.

44. Приходько В. М. Розвиток зв'язного мовлення у молодших школярів шляхом використання інноваційних технологій. URL: <https://urok-ua.com/rozvitok-zv-yaznogo-movlennya-u-molodshih-shkolyariv-shlyahom-vikoristannya-innovatsiynih-tehnologiy/> (дата звернення: 20.02.2025).

45. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.02.2025).

46. Рижкова В. С. Створення позитивної атмосфери на уроках розвитку зв'язного мовлення. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10204/1/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%202019%20%D0%92%D0%B8%D0%BF_2%20FOR%20READ.pdf#page=198 (дата звернення: 05.02.2025).

47. Сисоєва С. О. Соціальні, психологічні та педагогічні підходи до визначення творчої особистості. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711902/1/Guz-Sys-mon.pdf-pages-23-56.pdf> (дата звернення: 01.02.2025).

48. Сичак І. В. Розвиток зв'язного мовлення у школі. *Освіта і наука*. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. 1. С. 136–140.

49. Сівак А. Феномен творчої особистості у соціальному вимірі. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/000vfp-0634.docx.html> (дата звернення: 01.02.2025).

50. Сохацька О. Роль творчості у формуванні світоглядної культури особистості. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Психологічні науки. 2020. Вип 12. С. 18–21.

51. Тест творчого мислення П. Торренса. Інструкція. Обробка результатів. URL: <https://dytpsyholog.com/2015/07/01/> / (дата звернення: 08.02.2025).

52. Толмачова Ю. Генезис творчості у життєдіяльності особистості. *Лінгвістика й лінгводидактика: здобутки і перспективи розвитку. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців (м. Одеса, 01-02 грудня 2023 р.)*. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023. С. 116–118.

53. Уфімцева С. Розвиток творчої особистості дитини в умовах навчально-виховного комплексу. *Неперерв. проф. освіта: теорія і практика*. Серія: Психологічні та педагогічні науки. 2020. Вип. 3. С. 104–107.

54. Чорноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Серія: Психологічні науки. 2020. Вип 5. С. 82–87.

55. Чупріна О. В. Методи розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови в початковій школі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. 8. С. 170–173.

56. Шаповал Б., Омелянчик Т. Формування мовної особистості здобувачів початкової освіти у процесі виконання творчих робіт на уроках

зв'язного мовлення. *Сучасна лінгводидактика в Новій українській школі: проблеми, пошуки, здобутки*. Збірник матеріалів X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 16-17 вересня 2024 р.). Вінниця, 2024. С. 148–153.

57. Шеляг М. С. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі розвивального навчання на уроках української мови. *Інноваційні процеси в початковій освіті: теорія, практика, перспективи*. Зб. тез виступів учасн. Регіонал. наук.-практ. семінару здобувачів ст. магістра поч. освіти (м. Рівне, 2-3 травня 2023 р.). Рівне : МЕРУ, 2023. С. 101–105.

58. Яланська С. П. Психологія творчості. Полтава, Сімон, 2020. 182 с.

59. Dere Z. Investigating the Creativity of Children in Early Childhood Education Institutions. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. № 3. P. 652–658.

60. Isrow Z. Defining Art and its Future. *Journal of Arts and Humanities*. 2017. № 6. P. 83–84.

61. Skumanich S. Art is an important part of the human experience. URL: <https://magazine.libarts.colostate.edu/article/art-is-an-essential-part-of-the-human-experience/> (дата звернення: 02.02.2025).

Стимульний матеріал до методики «Неповні фігури» (Е. Торренс)

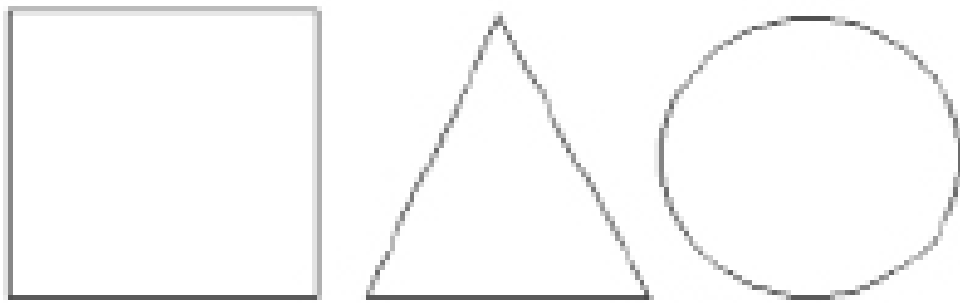

Рис. А1. Бланк до методики «Неповні фігури» (Е. Торренс)

Стимульний матеріал до методики «Дослідження творчої уяви»

(Т. Пашукова)

«парасолька»

«дощ»

«місто»

Додаток В

Ключ до обробки результатів за методикою «Дослідження творчої уяви»
(Т. Пашукова)

Таблиця В1

Обробка результатів за методикою «Дослідження творчої уяви»
(Т. Пашукова)

Пункт	Характеристика складеного речення	Оцінка речення в балах
1	У реченні використано всі три слова в дотепній оригінальній комбінації	6 балів
2	У реченні використано всі три слова без особливої дотепності, але в оригінальній комбінації	5 балів
3	У реченні використано всі три слова у звичайній комбінації	4 бали
4	Задані три слова використано в менш необхідній, але в логічно допустимій комбінації	3 бали
5	Правильно використано лише два слова, а третє використано з натяжкою через чисто словесний зв'язок	2,5 бала
6	Правильно використано тільки два слова, а третє штучно введено в речення	1 бал

7	Досліджуваний правильно зрозумів завдання, але він формально поєднує всі три слова або використовує їх із спотвореннями	0,5 бала
8	Речення являє собою беззмістовне поєднання всіх трьох слів	0 балів